

Ryszard Hajduk CSsR
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

MIŁOSIERDZIE DUSZPASTERSKIE W TRADYCYI KOŚCIELNEJ
I W *AMORIS LAETITIA* PAPIEŻA FRANCISZKA

Streszczenie: Papież Franciszek, wzywający duszpasterzy do odnowy działalności Kościoła w duchu miłosierdzia, jest kontynuatorem tradycji *benignitas pastoralis*, której przedstawicielami są św. Jan Chryzostom (349–407), św. Alfons Maria de Liguori (1696–1787) oraz Henri J.M. Nouwen (1932–1996). Duszpasterstwo łagodności polega na naśladowaniu Boga zstępującego w Jezusie Chrystusie ku ludziom, aby dać się im poznać w sposób dostosowany do ich możliwości percepcyjnych i okazując zrozumienie dla ich słabości, wspierać ich w osiąganiu doskonałości. Dla papieża Franciszka Ewangelia nie jest zbiorem norm moralnych, lecz Dobrą Nowiną o miłosierdziu Boga pełnego czułości, cierpliwości i życzliwości dla ludzi. Zadaniem duszpasterzy naśladowujących Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, w którym wszystko mówi o miłosierdziu, jest podchodzić do ludzi słabych i zagubionych z łagodnością, nie potępiać, lecz wzywać do nawrócenia. Tak praktykowane duszpasterstwo miłosierdzia ma istotne znaczenie ze względu na jego podstawy biblijno-teologiczne, charakter personalistyczny, wartość pedagogiczną, oddziaływanie terapeutyczne oraz siłę ewangelizacyjną. W łagodności pastoralnej papież Franciszek dostrzega właściwą odpowiedź Kościoła na potrzeby duchowe ludzi będących w tzw. sytuacjach nieregularnych.

Słowa kluczowe: *Amoris laetitia*, papież Franciszek, Kościół, duszpasterstwo, łagodność pastoralna, συγκράβασις.

Chrześcijanie wierzą w Boga, który jest miłością, a ta znajduje wyraz w miłosierdziu. Jest ono formą objawienia się Jego miłości wobec ludzi. „Miłosierdzie jest bowiem nieodzownym wymiarem miłości, jest jakby drugim jej imieniem, a zarazem właściwym sposobem jej objawiania się i realizacji wobec rzeczywistości zła, które jest w świecie, które dotyka i osacza człowieka, które wdziera się również do jego serca i może go «zatrącić w piekle» (Mt 10,28)”¹.

Adres/Address: ks. prof. dr hab. Ryszard Hajduk CSsR, Wydział Teologii UWM w Olsztynie, e-mail: reich-hart@wp.pl

¹ DiM, n. 7.

W Biblii termin ten odnosi się do współczucia, serdeczności, czyli dobroci serca, a także do udzielania pociechy i pomocy². Boża tkliwość i czułość nie są wyrazem sentymentalizmu, gdyż prowadzą do zatroskania o los ubogich, cierpiących i zrozpaczonych. Jego konkretnym wyrazem jest ziemską działalność Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, okazującego ludziom miłosierdzie słowem i czynem. Współczucie i łaskawość winny być także obecne w działalności pastoralnej, inspirowanej przykładem miłosiernego Ojca i dobrego pasterza z Ewangelii (por. Łk 15,1-32). Mówi o tym papież Franciszek w posynodalnej adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia*, apelując do duszpasterzy o nawrócenie pastoralne przez zaangażowanie się w duszpasterstwo miłosierdzia³.

Wzywając Kościół do odnowy duszpasterskiej praktyki miłosierdzia, papież Franciszek wpisuje się w tradycję uprawiania duszpasterstwa w duchu łagodności pastoralnej (*benignitas pastoralis*), czyli w taki sposób, aby w działaniu Kościoła brana była pod uwagę kondycja człowieka, zwłaszcza jego słabość i skłonność do grzechu. Dla duszpasterzy oznacza to konieczność zanurzenia się w rzeczywistość ludzką oraz naśladowanie łaskawości i czułości Boga, którego miłość miłosierna niesie zbawienie światu. Dzięki temu Kościół chroni się przed rygoryzmem wywołującym w człowieku lęk przed prawem i odbierającym nadzieję na osiągnięcie zbawienia⁴.

W niniejszym artykule poglądy takich rzeczników łagodności pastoralnej, jak św. Jana Chryzostoma, św. Alfonsa Marii de Liguori czy Henriego J.M. Nouwena (1) stanowią tło dla prezentacji postaw odpowiadających duszpasterstwu miłosierdzia, propagowanemu przez papieża z Argentyny w *Amoris laetitia* i jego wcześniejszych dokumentach (2). Ponadto ukazane zostaną charakterystyczne cechy łagodności pastoralnej, świadczące o wartości i potrzebie praktykowania duszpasterstwa w takiej formie (3). W ten sposób podjęta zostanie próba przedstawienia klucza hermeneutycznego, potrzebnego do właściwego odczytania pastoralnego charakteru adhortacji *Amoris laetitia*⁵.

² S. Schmidt, *Die Begriffe Caritas – Barmherzigkeit – Diakonie in der Frühen Neuzeit*, w: *Caritas – Barmherzigkeit – Diakonie. Studien zu Begriffen und Konzepten des Helfens in der Geschichte des Christentums vom Neuen Testament bis ins späte 20. Jahrhundert*, red. M. Collinet, Berlin 2014, s. 97; T. Söding, *Barmherzigkeit – Gottes Gabe und Aufgabe. Neutestamentliche Orientierungen in einem zentralen Begriffsfeld*, w: *Barmherzigkeit leben. Eine Neuentdeckung der christlichen Berufung*, red. G. Augustin, Freiburg i. B. 2016, s. 20.

³ AL, n. 7; 291–312; EG, n. 27; R. Bucher, *Mehr als Stellschrauben*, „Herder Korrespondenz” 2016, nr 6, s. 15; R. Gallagher, *The Reception of Amoris Laetitia*, „The Pastoral Review” 2016, nr 4, s. 6.

⁴ J.S. Botero, *La benignidad pastoral. Hacia una pedagogía de la misericordia*, Bogotá 2005, s. 10; M. Kotyński, *Odkupienie w myśli św. Alfonsa Marii de Liguoriego*, w: *Ogarnięci tajemnicą Chrystusowego odkupienia. W poszukiwaniu inspiracji pastoralnych w „środku wszechświata i historii”*, red. R. Hajduk, M. Kotyński, Kraków 2006, s. 157.

⁵ A. Wollbold, *Ermütigung zur Seelsorge*, „Herder Korrespondenz” 2016, nr 6, s. 13.

1. Propagatorzy miłosierdzia pastoralnego w historii Kościoła

Historia zbawienia człowieka jest dziełem Bożego miłosierdzia. Bóg w swoim Synu Jezusie Chrystusie zniża się ku człowiekowi, aby przekazać ludziom swoją odkupieńczą miłość. Tym samym Kościół otrzymuje wzór dla swojej działalności duszpasterskiej. O takiej pedagogii Boga w epoce Ojców Kościoła mówi biskup Konstantynopola, św. Jan Chryzostom (ok. 349–407), opisując łaskawość i łagodność Stwórcy jako συγκατάβασις⁶. Termin ten odnosi się do misterium wcielenia Jezusa Chrystusa, Syna Bożego przyjmującego ludzkie ograniczenia i przemawiającego do człowieka w zrozumiały dla niego sposób. Boskie orędzie przyobleka się w „ciało” ludzkich słów⁷. W słowach objawienia przekazywana jest prawda, poprzez którą miłość Boża wiedzie człowieka do zbawienia. Sobór Watykański II, powołując się na św. Jana Chryzostoma, mówi o „zniżaniu się” Bożej Mądrości ku ludziom, by „uczyli się o niewysłowionej dobroci Boga i o tym, jak bardzo dostosował się On w moim, okazując przezorność i troskliwość względem naszej natury”⁸. To „zniżenie się” Boga (συγκατάβασις) jest wyrazem Jego miłosierdzia, które Stwórca okazuje człowiekowi, pomagając mu zbliżyć się do Siebie⁹.

Słowo συγκατάβασις wskazuje zatem na „empatyczny ruch niepoznawalnego w swej istocie Boga, który z własnej inicjatywy zwraca się do człowieka w taki sposób, aby mógł być przez niego poznany. Przyczyną owego «zstąpienia» z wysokości (κατάβασις) jest Jego miłość do słabych i grzesznych ludzi, która swój szczyt osiąga w objawieniu się Syna Bożego w momencie Jego wcielenia. Dlatego «razem ze» (prefiks συ-) «zstąpieniem» (κατάβασις) Chrystusa, który nam objawia Boga Ojca, otwiera się przed nami droga do komunii, czyli udziału w życiu Boga. Zstąpienie to dokonało się na sposób widzialny, gdyż Syn Boży fizycznie przebywał między ludźmi”¹⁰.

W świetle nauczania św. Jana Chryzostoma o συγκατάβασις łagodność Boga w postępowaniu wobec człowieka ujawnia się w głębokim zrozumieniu jego uwikłania w grzech i niemożności osiągnięcia zbawienia o własnych siłach. Powodowany miłosierdziem Bóg, w swoim Synu zanurza się w ludzką rzeczywistość (κατάβασις), aby słabym i grzesznym ludziom ukazać Siebie

⁶ D. Rylaarsdam, *John Chrysostom on Divine Pedagogy. The Coherence of his Theology and Preaching*, Oxford 2014, s. 8.

⁷ G.T. Montague, *Understanding the Bible. A Basic Introduction to Biblical Interpretation*, New York 1997, s. 40.

⁸ KO, n. 13.

⁹ Benedict XVI, *The Fathers of the Church. St. Clement of Rome to St. Augustine of Hippo*, Grand Rapids – Cambridge 2009, s. 85; A. Oliynyk, *Συγκατάβασις τὸ φαινόμενον. Interpretacja reguł kaznodziejskich św. Jana Chryzostoma w pismach Anthony’ego Coniarisa jako przykład współczesnej homiletyki prawosławnej*, Kraków 2013, s. 109–110.

¹⁰ Ibidem, s. 19.

jako kogoś podobnego do nich i ich odkupić, wskazując im drogę ku nawróceniu, którego uwieńczeniem będzie „wstąpienie” do nieba (ἀνάβασις)¹¹. Συγκατάβασις winna nadawać kierunek całej działalności Kościoła, aby dzieląc z ludźmi ich troski i nadzieje oraz przekazując im orędzie zbawienia w sposób dla nich zrozumiały, przyciągał ich do wiary w Syna Bożego, dającej życie wieczne¹².

O miłosierdziu Bożym, niosącym odkupienie człowiekowi uwikłanemu w grzechy, naucza św. Alfons Maria de Liguori (1696–1787) wzywający duszpasterzy do przejścia od rygoryzmu, czyli odrzucenia grzesznika do jego akceptacji, czyli łagodności pastoralnej¹³. Doktor Kościoła domaga się od kapłanów, by byli „advokatami grzeszników”¹⁴. Jest bowiem przekonany, że surowość w podejściu do człowieka nie przyczynia się do jego zbawienia. Nie służy także człowiekowi wprowadzanie jego sumienia w stan niepewności i lęku. Św. Alfons, pełen współczucia dla ludzi zagubionych i pogrążonych w ignorancji, przyjmuje w duszpasterstwie postawę nacechowaną łagodnością w podejściu do grzeszników, zachęcając wszystkich ludzi do podążania za Chrystusem. Wynika stąd, że w działalności duszpasterskiej okazywanie miłosierdzia oraz prezentowanie nakazów Ewangelii muszą iść ze sobą w parze, a to oznacza, że łagodność pastoralna zawsze stawia ludziom wymagania¹⁵.

Zdaniem św. Alfonsa, *benignitas pastoralis* odgrywa szczególnie ważną rolę w posłudze spowiedników. Najwyższą normą ich służby w konfesjonale winien być przykład postępowania Syna Bożego względem grzeszników¹⁶. W Jezusie Chrystusie odsłania się bowiem łagodność i filantropia Boga (por. Flp 2,6n, Tt 2,11; 3,3). Bóg jest wielki, ale chce być blisko ludzi. Współczucie porusza Go, by w swoim Synu zniżyć się ku człowiekowi i go podnieść. Jego pragnieniem jest zbawić wszystkich, zapraszając każdego człowieka do odkrywania Jego łagodnego oblicza i do nawiązania z Nim relacji opartej na zaufaniu. Tak też św. Alfons rozumie posługę duszpasterską: podchodzić do ludzi

---

¹¹ R. Brändle, *Συγκατάβασις als hermeneutisches und ethisches Prinzip in der Paulus-auslegung des Johannes Chrysostomus*, w: *Stimuli. Exegese und ihre Hermeneutik in Antike und Christentum. Festschrift für Ernst Hassman*, red. G. Schöllgen, C. Scholten, Münster 1996, s. 302; J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 13; A. Oliynyk, *Συγκατάβασις τὸ φαινόμενον...*, s. 113.

¹² J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 39; R. Brändle, *Συγκατάβασις als hermeneutisches und ethisches Prinzip...*, s. 306.

¹³ M. Vidal, *Carisma redentorista y propuesta moral*, w: *Ser redentorista hoy. Testimonios sobre el carisma*, red. N. Londoño, Roma 1996, s. 419.

¹⁴ Th. Rey-Mermet, *La morale selon Saint Alphonse de Liguori*, Paris 1987, s. 99; S. Majorano, *La teologia morale e il ministero sacerdotale nella visione alfonsiana*, „*Studia Moralia*” 1996, t. 1, s. 450.

¹⁵ M. Vidal, *Carisma redentorista...*, s. 419–420; J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 41–43.

¹⁶ S. Majorano, *La teologia morale...*, s. 454; R. Hajduk, *Therapeutische Beichtpraxis. Eine Rückbesinnung auf die Rolle des Beichtvaters nach dem Buch Praxis confessarii vom Heiligen Alphons Maria de Liguori*, „*Studia Moralia*” 2000, t. 1, s. 12.

tak, jakby czynił to sam Jezus, pomagając im odkryć dobroć i miłosierdzie Boże¹⁷.

Naśladowując Jezusa jako pełnego współczucia lekarza, kapłan nie powinien nikomu okazywać niechęci ani zniecierpliwienia, gdyż mógłby w ten sposób zranić człowieka¹⁸. Jego dobroć względem grzesznika znajduje wyraz w serdecznej zachęcie do otwarcia serca przed Bogiem. W ten sposób spowiednik okazuje gotowość do życzliwego wsłuchania się w wyznanie win i wzywa penitenta do ufności w miłosierdzie Boże. Miłość Ojca niebieskiego, doświadczana w postawie duszpasterza, wskazuje człowiekowi drogę do wewnętrznego wyzwolenia i nowego życia w relacji z Bogiem. Z kolei surowość i bezwzględność zniechęcają go do korzystania z sakramentu pokuty, budząc lęk i przyczyniając się ostatecznie do jego trwania w nieszczęściu¹⁹.

W nauczaniu św. Alfonsa człowiek ma pierwszeństwo przed prawem, a sakrament pokuty nie jest narzędziem ucisku, lecz wyzwolenia²⁰. Najważniejszy jest człowiek poszukujący prawdziwej wolności i uzdrowienia. Dlatego Doktor Najgorliwszy preferuje nadawanie łagodnej pokuty, uwzględniającej możliwości penitenta – także moralne. Człowiek słaby, zraniony przez grzech potrzebuje prawdy, ale tylko takiej, która będzie dla niego uzdrawiającym lekarstwem²¹. Wszystko, co czyni kapłan, winno przyczyniać się do duchowego rozwoju człowieka. Łaskawy Bóg pragnie bowiem, aby człowiek wzrastał ku osobowej pełni dzięki niewzruszonej wierze w Jego nigdy nieustającą miłość²².

Na praktykowanie miłosierdzia w duchu współczucia i solidarności zwraca uwagę Henri J.M. Nouwen (1932–1996). Ukazuje on duszpasterzom konieczność myślenia, mówienia oraz działania w imię i w duchu Jezusa, który przez swoje wcielenie ogołocił się, aby zjednoczyć się z człowiekiem i wskazać mu drogę prowadzącą do życia wiecznego²³. Chodzi o to, by wypowiadając słowa i podejmując działania, duszpasterz był świadom, że źródłem jego przepowiadania i aktywności pastoralnej jest sam Bóg²⁴. A jest to Bóg miłosierny i litości-

¹⁷ Th. Rey-Mermet, *La morale selon Saint Alphonse de Liguori...*, s. 99–100; G. Velocci, *Cristo: centro della spiritualità alfonsiana*, „Spicilegium Historicum” 1997, t. 45, s. 43; J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 46–47.

¹⁸ A.M. de Liguori, *Praxis confessarii*, w: *Opere morali di S. Alfonso Maria de Liguori*, t. 3, Torino 1848, s. 754.

¹⁹ Ibidem, s. 755; Th. Rey-Mermet, *La morale selon Saint Alphonse de Liguori...*, s. 101.

²⁰ A.M. de Liguori, *Praxis confessarii...*, s. 755.

²¹ Ibidem, s. 756.

²² S. Majorano, *Essere Chiesa con gli abbandonati. Prospettive alfonsiane di vita cristiana*, Materdomini 1997, s. 42.

²³ H.J.M. Nouwen, *In the Name of Jesus. Reflections on Christian Leadership*, London 1998, s. 66; K. Walters, *Merciful Meekness. Becoming a Spiritually Integrated Person*, Mahwah 2004, s. 87.

²⁴ H.J.M. Nouwen, *Suche nach Einklang. Von der geistlichen Kraft der Erinnerung*, Freiburg i. B. 1993, s. 46.

wy, którego ludzkie nieszczęście skłania do interwencji. Jest to Bóg, który z miłości pochyła się nad człowiekiem, aby dzielić jego radości i bóle oraz bronić i strzec go przed złem. Takiego Boga objawia ludziom Chrystus, Syn Boży, ucieleśniając miłosierdzie Ojca niebieskiego w swoich słowach i czynach. Syn Boży staje się odrzuconym dla odrzuconych, głodnym dla głodnych, chorym dla chorych, aby zakomunikować ludziom Bożą czułość i dobroć²⁵.

Zdaniem Nouwena, duszpasterze powinni okazywać bliźnim to samo miłosierdzie, z którym Bóg zwraca się ku ludziom w Jezusie Chrystusie. Punktem wyjścia dla posługi duszpasterskiej jest znajomość własnego serca i jego zranień. Poszukując odpowiedzi na swoje niespełnione pragnienia i cierpienia, duszpasterz otwiera się na spotkanie z miłością Boga. Doświadczenie kruchości własnego istnienia skłania go do zanurzenia się w miłości Boga, który przenika człowieka swoim miłosierdziem, uzdalniając go do ofiarnej posługi dla bliźnich. Kto jest bowiem ogarnięty Bożą miłością, nie może czynić nic innego, jak służyć potrzebującym²⁶.

Dla Nouwena punktem łączącym życie duchowe z posługą kapłańską jest współczucie. Jest ono owocem przebywania z Bogiem i podstawą wszelkiej działalności duszpasterskiej. Łacińskie korzenie słowa „współczucie” (*cum-pati*) mówią o współcierpieniu. Chodzi zatem o to, by dzielić ludzki ból, strach, niepewność i udrękę. Współczucie wzywa, by rany bliźniego czynić swoimi, czyli krzyczeć z tymi, którzy są w biedzie, smucić się z tymi, którzy są smutni i płakać z tymi, którzy płaczą²⁷. Kierując się w swej posłudze współczuciem, kapłan podąża drogą ku pełni człowieczeństwa i świętości. Naśladując Jezusa, który w swoim ziemskim życiu uobecnił miłosierdzie Ojca, duszpasterz staje się świadkiem Bożej łaskawości i znakiem nadziei w świecie pogrążonym w rozpacz²⁸.

²⁵ H.J.M. Nouwen, D.P. McNeill, D.A. Morrison, *Compassion. A Reflection on the Christian Life*, London 1997, s. 16–17.

²⁶ W. Müller, *Henri Nouwen. Springen. Das Wagnis von Nähe*, Münsterschwarzach 2002, s. 109; R. Hajduk, *Powołani do bycia z Bogiem. Duchowy charakter działalności pastoralnej według Henriego J.M. Nouwena*, w: *In nomine Domini. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Jana Styrny w 50. rocznicę posługi kapłańskiej*, red. S. Sojka, S. Ewertowski, Olsztyn–Elbląg 2015, s. 146.

²⁷ H.J.M. Nouwen, D.P. McNeill, D.A. Morrison, *Compassion...*, s. 4; D. LaNoue, *The Spirituals Legacy of Henri Nouwen*, New York 2001, s. 127; M. Dawlewicz, *Duszpasterz jako terapeuta duchowy w ujęciu Henriego J.M. Nouwena*, w: *Boża terapia*, red. R. Hajduk, Kraków 2005, s. 207–208; K. Walters, *Merciful Meekness...*, s. 86.

²⁸ H.J.M. Nouwen, D.P. McNeill, D.A. Morrison, *Compassion...*, s. 45; H.J.M. Nouwen, *Feuer, das von innen brennt. Stille und Gebet*, Freiburg i. B. 1987, s. 31.

2. Miłosierdzie duszpasterskie w nauczaniu papieża Franciszka

Papież Franciszek uważa przekazywanie światu miłosierdzia za podstawowe zadanie Kościoła. Wzywając do przemiany stylu posługi duszpasterskiej, poleca ludowi Bożemu iść drogą Jezusa poszukującego zagubionych grzeszników. Polega ona na okazywaniu miłosierdzia wszystkim ludziom, którzy tego pragną²⁹. Zadaniem Syna Bożego przychodzącego w ludzkim ciele na świat jest objawić ludziom prawdziwe oblicze Ojca niebieskiego, który jest miłością. Przekazując światu Bożą miłość, Jezus zwraca się do ludzi z czułością, okazując im cierpliwość i miłosierdzie oraz wzywając do życia zgodnego z wymaganiami królestwa Bożego³⁰.

Miłość Boża, komunikowana ludziom we wszystkich słowach i czynach Jezusa Chrystusa w spotkaniu z grzesznikami staje się miłosierdziem. Jest to miłość uprzedzająca i niezasłużona. Relacje nawiązywane przez Jezusa z grzesznikami, ubogimi, odrzuconymi, chorymi i cierpiącymi wypełnia Boża łaskawość. „Wszystko w Nim mówi o miłosierdziu. Nic w Nim nie jest wyzute ze współczucia”³¹. To postępowanie Syna Bożego jest dla duszpasterzy wzorem do naśladowania. Ich zadaniem jest bowiem podchodzić do ludzi słabych i zagubionych z łagodnością, nie potępiać, lecz wzywać do nawrócenia³².

Papież Franciszek podkreśla uniwersalny charakter zbawczego posłannictwa Kościoła, gdy stawia duszpasterzom za wzór Jezusa jako pasterza nie dziewięćdziesięciu dziewięciu, ale stu owiec³³. Kościół ma obowiązek wychodzić do wszystkich ludzi, głosząc miłosierdzie Boga zarówno wierzącym, jak i zachowującym dystans wobec chrześcijaństwa. Miłosierdzie Boże uobecnione w Jezusie Chrystusie wzywa Jego uczniów do zwrócenia się ku ludziom nękanym niepewnością oraz cierpieniem i poszukiwania ich „na najróżniejszych peryferiach egzystencjalnych, które często dzisiejszy świat stwarza w sposób dramatyczny”³⁴. Proklamacji Dobrej Nowiny o miłosierdziu Bożym towarzyszy skierowane do wszystkich zaproszenie do udziału w życiu Kościoła, w którym jako domu ojcowskim jest miejsce dla każdego, a więc także dla błądzących i grzeszników³⁵.

To otwarcie wymaga odwagi, gdyż pociąga za sobą rezygnację z wygody i bezpieczeństwa. Oznacza ono zstąpienie w dół, czyli wyzbycie się koncentra-

²⁹ AL, n. 296; P. Spiegel, *Die Kraft der Peripherie – Wege der Barmherzigkeit und Gerechtigkeit*, „Klerusblatt” 2016, nr 3, s. 51.

³⁰ AL, n. 60.

³¹ MV, n. 8.

³² AL, n. 27.

³³ AL, n. 309.

³⁴ MV, n. 15.

³⁵ AL, n. 310; R. Gallagher, *The Reception of Amoris Laetitia...*, s. 9.

cji na sobie i okazywania wyższości wobec świata³⁶. Tam, gdzie ludzie cierpią z powodu niesprawiedliwości, nie ma miejsca na obsesyjną obronę „ortodoksji” czy lęk przed popełnieniem błędów doktrynalnych³⁷. Jedynie właściwą postawą jest wtedy zanurzenie się w świat z pokorą, miłością i uwagą skierowaną na ludzi „pozbawionych siły, światła i pociechy z przyjaźni z Jezusem Chrystusem, bez przygarniającej ich wspólnoty wiary, bez perspektywy sensu i życia”³⁸.

Pozwalając się ogarnąć łaskawości Boga, chrześcijanie doświadczają Jego przemieniającej miłości i są przynaglani, by nieść ją innym³⁹. W adhortacji posynodalnej *Amoris laetitia* można dostrzec przejście od prymatu nauczania do prymatu konkretnych, dopasowanych do określonych sytuacji działań, w których wyraża się miłosierdzie chrześcijańskie⁴⁰. Kościół nie może się ograniczyć tylko do słów, gdyż wówczas nie będzie wiernym naśladowcą Chrystusa i wiarygodnym świadkiem Bożego miłosierdzia. Zarówno język Kościoła, jak i jego sposób działania w świecie „muszą przekazywać miłosierdzie, aby przeniknąć do serca ludzi i natchnąć ich do odnalezienia drogi powrotu do Ojca”⁴¹.

Prawdy chrześcijańskie winny być tak prezentowane ludziom, aby nie były odbierane przez nich jako jarzmo, lecz jako dar, którego przyjęcie pomaga człowiekowi osiągnąć pełnię życia⁴². Chodzi najpierw o jasność i jednoznaczność przekazu nauki ewangelicznej, bez komplikowania i zaciemniania istoty rzeczy⁴³. Następnie chodzi o treść, w świetle której religia chrześcijańska jawi się nie jako system zniewalający człowieka i utrudniający mu życie, lecz jako droga wiodąca do prawdziwej wolności⁴⁴. Sprowadzanie Ewangelii do zestawu norm papież Franciszek porównuje do zamieniania jej „w martwe kamienie, by rzucać nimi w innych”⁴⁵. Takie podejście do ludzi przeżywających trudności życiowe nie pozwoli im dostrzec w Ewangelii źródła pomocy i nadziei, lecz wywoła poczucie niezrozumienia i odręczenia.

W swoim nauczaniu o miłosierdziu duszpasterskim papież Franciszek zwraca uwagę na konieczność trwania w prawdzie. Oznacza to, że nie należy ani podważać Bożego miłosierdzia⁴⁶, ani popadać w relatywizm⁴⁷. Ewangelia

³⁶ R. Bucher, *Mehr als Stellschrauben...*, s. 15.

³⁷ EG, n. 194.

³⁸ EG, n. 49.

³⁹ LF, n. 46; K.-H. Wiesemann, *Die Herausforderung der Barmherzigkeit für die Kirche – heute*, „Diakonia” 2016, nr 1, s. 4.

⁴⁰ R. Bucher, *Mehr als Stellschrauben...*, s. 15.

⁴¹ MV, n. 12.

⁴² AL, n. 62; A. Wollbold, *Ermutigung zur Seelsorge...*, s. 13.

⁴³ EG, n. 194.

⁴⁴ EG, n. 43.

⁴⁵ AL, n. 49.

⁴⁶ AL, n. 311.

⁴⁷ AL, n. 307.

Chrystusowa niesie z sobą określone wymagania i nie wolno ich przemilczać. Równocześnie jednak należy zadbać w duszpasterstwie o to, by nie pozostawić ludzi samych sobie w dążeniu do osiągnięcia ideału życia chrześcijańskiego, lecz udzielać im konkretnego wsparcia na drodze wiodącej do doskonałości ewangelicznej. Zadaniem duszpasterzy jest zatem towarzyszyć ludziom, czyli zanurzając się w pełną złożoność życia i z miłosierdziem oraz z cierpliwością wspierać ich w osiągnięciu ideału chrześcijańskiego⁴⁸.

Szczególnym miejscem praktykowania miłosierdzia jest sprawowanie sakramentu pokuty. Spowiednicy winni swoim działaniem uobecniać bezgraniczną łaskawość Stwórcy, który przebacza grzesznikom i obdarza ich zbawieniem. Kapłan winien mieć świadomość, iż „nie jest panem sakramentu, ale wiernym sługą przebaczenia”⁴⁹. Jego posługa powinna przypominać zachowanie ojca z przypowieści o synu marnotrawnym, przygarniającego skruszonego grzesznika i radującego się z jego odnalezienia. Chodzi bowiem przede wszystkim o to, by człowiek doświadczył bliskości miłosiernego Boga, czuł się zaakceptowany i kochany, dostał przebaczenia i otrzymał zachętę do życia zgodnego z prawdą Ewangelii⁵⁰.

Czułość powinna być charakterystyczną cechą całej pastoralnej działalności Kościoła⁵¹. Duszpasterzom potrzeba wiary w moc łagodności, z którą zwracają się ku ludziom słabym i zagubionym. Bezpośrednią przyczyną jej pojawienia się jest wzruszenie rodzące się w spotkaniu z ludzkim cierpieniem, a także zrozumienie dla stanu, w którym znalazł się człowiek. Chodzi o okazanie współczucia dla ludzkiej słabości i unikanie surowych ocen, formułowanych w duchu „zimnej moralności rozwijanej przy biurku”⁵².

Papież Franciszek apeluje do duszpasterzy o wytrwałość w towarzyszeniu „możliwym etapom rozwoju osób formujących się dzień po dniu”⁵³. W takiej postawie wyraża się gotowość do naśladowania Boga, okazującego ludziom cierpliwość, czyli miłosierdzie⁵⁴. Celem postulowanej przez papieża „pedagogiki miłosierdzia”, urzeczywistniającej się w gotowości do zrozumienia ludzi żyjących na „peryferiach egzystencjalnych”, do przebaczenia, towarzyszenia, czekania i integrowania ich w życie wspólnoty wierzących jest stopniowy wzrost ich zdolności do czynienia dobra. Taka postawa duszpasterska opiera się

⁴⁸ AL, n. 308; R. Gallagher, *The Reception of Amoris Laetitia...*, s. 6.

⁴⁹ MV, n. 17.

⁵⁰ EG, n. 114; M. Ambros, *Das Bußsakrament. Vermittlung und Erfahrung von Gottes Barmherzigkeit in einer barmherzigen Kirche*, „Klerusblatt” 2015, nr 12, s. 261.

⁵¹ AL, n. 308; 310.

⁵² AL, n. 296; 312; M. Scheuer, *Barmherzigkeit will ich... Zum Jahr der Barmherzigkeit*, „Klerusblatt” 2016, nr 1, s. 6.

⁵³ EG, n. 44.

⁵⁴ M. Ambros, *Das Bußsakrament...*, s. 260.

na wierze w działanie miłości Bożej w każdym człowieku, bez względu na jego wady i potknięcia moralne.

3. Doniosłość praktyki miłosierdzia w duszpasterskim działaniu Kościoła

Miłosierdzie duszpasterskie ze względu na jego podstawy biblijno-teologiczne ma doniosłe znaczenie w życiu Kościoła. Duszpasterz podchodzący z czułością i cierpliwością do ludzi słabych i zranionych grzechami upodabnia się do Boga Ojca, który jest łagodny i miłosierny. Pismo Święte zachęca wierzących do okazywania dobroci wszystkim ludziom i do otwartości na otoczenie⁵⁵. Odpowiada to miłości Jezusa zwracającego się z nią ku wszystkim ludziom. Do przyjęcia takiej postawy są wezwani słudzy Chrystusa, którzy naśladowując Jego pokorę i łagodność, kontynuują zbawcze posłannictwo Syna Bożego. Wówczas przekazują ludziom nie tylko orędzie Ewangelii, ale także pozwalają im doświadczyć w relacjach duszpasterskich Bożej łaskawości i solidarności.

W dzisiejszej sytuacji społecznej można zaobserwować wyraźną tendencję do podporządkowania człowieka ekonomii i dobrom materialnym. Dla gospodarki liczy się człowiek jako pracownik i jego produktywność. Ponadto często postrzegany jest jednowymiarowo jako podatnik, który wnosi odpowiedni kapitał do budżetu⁵⁶. Z tej przyczyny wartość człowieka mierzy się wkładem wnoszonym w pomnażanie dobrobytu.

W tym kontekście miłosierdzie pastoralne stanowi antidotum na uprzedmiotowienie i ekonomizację osoby ludzkiej. Ma ono wyraźny rys personalistyczny, uwidaczniający się w podejściu do człowieka jako do osoby poszukującej dobra, cierpiącej i zagubionej w rzeczywistości. Zgodnie z duchem personalizmu, łagodność pastoralna odwołuje się do zasady, iż to prawo służy osobie, a nie osoba prawu, a normy moralne nie są po to, aby ludzi ograniczać, lecz by ich prowadzić do doskonałości⁵⁷. Logika miłosierdzia duszpasterskiego nie pozwala ulegać ani leseferyzmowi, ani pobłażać złu. Chodzi natomiast o elastyczność rozumiejącą ludzką słabość oraz wspieranie odnowy przez umacnianie woli w dążeniu ku dobru.

Duszpasterze okazujący bliźnim miłosierdzie mają na względzie człowieka konkretnego w jego specyficznej sytuacji życiowej, odpowiedzialnego za swoje wybory moralne. Z szacunkiem odnoszą się do sumienia człowieka, uczestni-

⁵⁵ W. Egger, *Galaterbrief, Philipperbrief, Philemonbrief*, Würzburg 1988, s. 70.

⁵⁶ R. Marx, *Das Kapital. Ein Plädoyer für den Menschen*, München 2008, s. 102.

⁵⁷ J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 132; R. Gallagher, *The Reception of Amoris Laetitia...*, s. 7.

czącego w procesie rozeznania tego, czego Bóg żąda od ludzi w określonych okolicznościach. Tak rozumiany personalizm w duszpasterstwie miłosierdzia obliguje duchownych do przyjęcia postawy towarzyszenia człowiekowi w podejmowaniu decyzji moralnych.

Łagodność pastoralna przypomina o tym, że działanie Kościoła to respektująca normy etyczne *praxis*, a nie mechaniczna wytwórczość czy dążenie do osiągnięcia sukcesu za wszelką cenę. Ludzi bowiem nie wolno traktować jako biernych adresatów kościelnego posłannictwa, gdyż mają rzeczywisty współudział w realizacji Bożego planu zbawienia świata. *Praxis* rozpoczyna się od zanurzenia się w życie ludzi i prowadzi do przyjęcia postawy solidarności z bliźnimi. Dzięki *praxis* tworzy się przestrzeń społeczna wolna od manipulacji, ubezwłasnowolniania czy poniżania innych⁵⁸. W ten sposób *praxis*, czyli działania odpowiadające logice miłosierdzia, przyczynia się do kształtowania rzeczywistości przyjaznej człowiekowi.

W duszpasterstwie miłosierdzia ważną rolę odgrywa pedagogiczne podejście do ludzi, opierające się na uznaniu konieczności nieustannego formowania się człowieka „poznającego, miłującego i czyniącego dobro moralne odpowiednio do etapów swego rozwoju”⁵⁹. Znajduje w nim odzwierciedlenie Boża pedagogia charakteryzująca się wielką łagodnością i czułością. Takie odniesienie do człowieka jest wyrazem szacunku dla podmiotowości i wolności osoby ludzkiej, pomaga jej w dokonywaniu interioryzacji wartości i norm oraz służy wychowaniu do odpowiedzialności za dokonywane wybory. W punkcie wyjścia odwołuje się ona do indykatywu, a nie zaczyna od imperatywów, zaś na człowieka i jego grzech każe patrzeć nie w perspektywie kary, lecz odkupienia. Jej celem jest zatem wolność, która w chrześcijaństwie jest możliwością dokonywania mądrych wyborów, prowadzących człowieka do osiągnięcia doskonałości i szczęścia⁶⁰.

Łagodność, czułość i cierpliwość, czyli postawy typowe dla duszpasterstwa miłosierdzia, mają właściwość terapeutyczną. Za ich pośrednictwem duszpasterze okazują człowiekowi szacunek dla jego godności, zrozumienie dla zranień i potrzeb oraz zachętę do poszukiwania tego, co dobre⁶¹. Powstaje wówczas środowisko sprzyjające pokonywaniu lęków, odzyskiwaniu wiary we własne możliwości i odkrywaniu radości życia. Łagodność pastoralna w perspektywie wiary służy komunikacji miłości Boga, wstępującego w ludzką historię i w swo-

⁵⁸ H. Haslinger, *Die wissenschaftstheoretische Frage nach der Praxis*, w: *Handbuch Praktische Theologie*, t. 1, *Grundlegungen*, red. H. Haslinger, Mainz 1999, s. 120; J.S. Botero, *La benignidad pastoral...*, s. 132.

⁵⁹ FC, n. 34.

⁶⁰ G. Weigel, *Katedra i szczęście. Europa, Stany Zjednoczone i polityka bez Boga*, Warszawa 2005, s. 88.

⁶¹ N. Gayol, *Una aproximación antropológica a la teología de la ternura*, w: *Teología y Nueva Evangelización*, red. G. Uríbarri Bilbao, Bilbao 2005, s. 296–299.

im Synu biorącego na siebie ludzkie słabości. Spotkanie z Chrystusem w posłudze Kościoła pozwala człowiekowi odnaleźć moc do pokonywania zła i zbliżania się ku świętości, która w chrześcijaństwie jest synonimem pełni zdrowia⁶².

Duszpasterstwo miłosierdzia odznacza się wielką siłą ewangelizacyjną. Nic nie przyciąga ludzi bardziej niż dobroć i miłość Boga, znajdująca swoje odzwierciedlenie w życiu i działaniu Kościoła ofiarującego ludziom bliskość, delikatność, serdeczne zatroskanie i przebaczenie. Bezinteresowna szlachetność i współczucie dla człowieka dotkniętego cierpieniem i uwikłanego w grzechy porusza i budzi zaufanie⁶³. Takie podejście do ludzi pozostaje w kontraście z agresją i eskalacją bezprawia w życiu społecznym, czego dowodem są ataki terrorystyczne, napięcia etniczne, walka z religią, dewastacja mienia oraz akty przemocy w szkołach i na ulicach. Otaczając szacunkiem i życzliwością wszystkich ludzi, duszpasterze wskazują na Chrystusa i Kościół jako na „żywe świadectwo prawdy i wolności, sprawiedliwości i pokoju”⁶⁴. Tym samym głoszenie słowa Ewangelii potwierdzają czynami i dopełniają zaproszeniem do uczestnictwa w życiu wspólnoty wierzących, udzielającej każdemu wsparcia w osiągnięciu pełni człowieczeństwa na miarę Jezusa Chrystusa, Syna Bożego⁶⁵.

* * *

Swoim nauczaniem o miłosierdziu duszpasterskim papież Franciszek wyraźnie nawiązuje do łagodności pastoralnej, obecnej w nauczaniu św. Jana Chryzostoma, św. Alfonsa Marii de Liguori i Henriego J.M. Nouwena. Papież Franciszek nie używa wprawdzie słowa *συγκατάβασις*, to jednak wskazuje na zniżanie się Boga w Jezusie Chrystusie, objawiającego ludziom w ten sposób swoją miłość. Podobnie jak św. Jan Złotousty w miłosiernej miłości Boga widzi siłę przyciągającą ludzi do wiary. W adhortacji posynodalnej *Amoris laetitia* pojawia się również typowe dla św. Jana przekonanie, że Bóg działa powodowany współczuciem dla ludzkiej słabości i ograniczeń.

W wypowiedziach Franciszka można bez trudności odkryć te same wątki, które obecne są w nauczaniu św. Alfonsa o posłudze spowiednika. Zarówno dla Doktora Najgorliwszego, jak i Biskupa Rzymu Chrystus jest wzorem miłości duszpasterskiej, która zniża się ku ludziom przez zrozumienie ich zagubienia i bezradności. Obaj nauczyciele życia chrześcijańskiego podkreślają, że tylko mi-

⁶² F. Alvarez, *El Evangelio de la salud*, Madrid 1999, s. 48.

⁶³ N. Gayol, *Una aproximación antropológica...*, s. 261–296

⁶⁴ Mszał Rzymski, *V Modlitwa Eucharystyczna C*.

⁶⁵ H. Frankemölle, *1. Petrusbrief, 2. Petrusbrief, Judasbrief*, Würzburg 1987, s. 57–58; J. Ratzinger, *Comunicazione e cultura: nuovi percorsi per l'evangelizzazione nel Terzo Millennio*, „Nuova Umanità” 2003, nr 1, s. 52.

łosierdzie pociąga do Boga, a miłość i wymagania ewangeliczne powinny iść ze sobą w parze. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku kierowana jest do duszpasterzy przestroga przed zbytnią surowością w podejściu do grzeszników i przed bezdusznym stawianiem prawa ponad człowiekiem i jego stanem moralnym.

Doktryna papieża Franciszka o miłosierdziu pastoralnym posiada także elementy wspólne z koncepcją współczującej miłości pasterskiej, o której w swoich książkach mówi Henri J.M. Nouwen. U obu autorów pojawia się wezwanie do naśladowania Jezusa uobecniającego solidarność Boga z grzesznikami i do zanurzenia się w ludzką rzeczywistość. Zarówno następca św. Piotra, jak i holenderski teolog apelują do duszpasterzy, by nie osądzać człowieka, lecz okazywać zrozumienie i towarzyszyć mu w drodze do pełni życia.

Z powyższej refleksji wynika, że nauczanie Franciszka o praktykowaniu miłosierdzia w duszpasterstwie nie tylko wpisuje się w tradycję łagodności pastoralnej, lecz stanowi jej swego rodzaju podsumowanie. Zasady służące realizacji papieskiej wizji duszpasterstwa miłosierdzia nie odbiegają od formułowanych już wcześniej wskazań i reguł odnoszących się do posługi charakteryzującej się łaskawością i wyrozumiałością dla ludzi słabych i uwikłanych w grzech. Nowość stanowią okoliczności, w których papież wzywa duszpasterzy do pełnienia posługi zgodnej z logiką miłosierdzia: Jubileuszowy Rok Miłosierdzia oraz zgromadzenia Synodu Biskupów poświęcone problematyce małżeństwa i rodziny (2014 i 2015). W swym nauczaniu papież zwraca szczególną uwagę na osoby znajdujące się w tzw. sytuacjach nieregularnych, na ich cierpienia i tęsknotę za pełniejszym uczestnictwem w życiu wspólnoty Kościoła. Zwłaszcza w podejściu do nich potrzeba duszpasterzom miłosierdzia pastoralnego, aby również katolicy rozwiedzeni i żyjący w związkach cywilnych „mogli żyć i rozwijać się jako żywe członki Kościoła, odczuwając, że jest on matką, która ich zawsze przyjmuje, troszczy się o nich z miłością i wspiera ich na drodze życia i Ewangelii”⁶⁶.

Bibliografia

- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, 2016, wyd. pol. Kraków 2016.
 Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, 2013, AAS 105 (2013).
 Franciszek, *Bulla „Misericordiae vultus”*, 2015, AAS 107 (2015).
 Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, 2013, AAS 105 (2013).
 Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, 1980, AAS 74 (1982).
 Jan Paweł II, *Encyklika „Dives in misericordia”*, 1980, AAS 72 (1980).
 Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna „Dei verbum”*, 1965, AAS 58 (1966).

⁶⁶ AL, n. 299.

- Alvarez F., *El Evangelio de la salud*, Madrid 1999.
- Ambros M., *Das Bußsakrament. Vermittlung und Erfahrung von Gottes Barmherzigkeit in einer barmherzigen Kirche*, „Klerusblatt” 2015, n. 12, s. 260–263.
- Benedict XVI, *The Fathers of the Church. St. Clement of Rome to St. Augustine of Hippo*, Grand Rapids–Cambridge 2009.
- Botero J.S., *La benignidad pastoral. Hacia una pedagogía de la misericordia*, Bogotá 2005.
- Brändle R., *Συγκατάβασις als hermeneutisches und ethisches Prinzip in der Paulusauslegung des Johannes Chrysostomus*, w: *Stimuli. Exegese und ihre Hermeneutik in Antike und Christentum. Festschrift für Ernst Hassman*, red. G. Schöllgen, C. Scholten, Münster 1996, s. 297–307.
- Bucher R., *Mehr als Stellschrauben*, „Herder Korrespondenz” 2016, n. 6, s. 15–16.
- Dawlewicz M., *Duszpasterz jako terapeuta duchowy w ujęciu Henrieo J. M. Nouwena*, w: *Boża terapia*, red. R. Hajduk, Kraków 2005, s. 205–231.
- Egger W., *Galaterbrief, Philipperbrief, Philemonbrief*, Würzburg 1988.
- Frankemölle H., *1. Petrusbrief, 2. Petrusbrief, Judasbrief*, Würzburg 1987.
- Gallagher R., *The Reception of Amoris Laetitia*, „The Pastoral Review” 2016, n. 4, s. 4–9.
- Gayol N., *Una aproximación antropológica a la teología de la ternura*, w: *Teología y Nueva Evangelización*, red. G. Urribarri Bilbao, Bilbao 2005, s. 259–330.
- Hajduk R., *Powolani do bycia z Bogiem. Duchowy charakter działalności pastoralnej według Henrieo J.M. Nouwena*, w: *In nomine Domini. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Jana Stryny w 50. rocznicę posługi kapłańskiej*, red. S. Sojka, S. Ewertowski, Olsztyn–Elbląg 2015, s. 139–150.
- Hajduk R., *Therapeutische Beichtpraxis. Eine Rückbesinnung auf die Rolle des Beichtvaters nach dem Buch Praxis confessarii vom Heiligen Alphons Maria de Liguori*, „Studia Moralia” 2000, t. 1, s. 5–43.
- Haslinger H., *Die wissenschaftstheoretische Frage nach der Praxis*, w: *Handbuch Praktische Theologie*, t. 1, *Grundlegungen*, red. H. Haslinger, Mainz 1999, s. 102–121.
- Kotyński M., *Odkupienie w myśli św. Alfonsa Marii de Liguoriego*, w: *Ogarnięci tajemnicą Chrystusowego odkupienia. W poszukiwaniu inspiracji pastoralnych w „ośrodku wszechświata i historii”*, red. R. Hajduk, M. Kotyński, Kraków 2006, s. 149–175.
- LaNoue D., *The Spirituals Legacy of Henri Nouwen*, New York 2001.
- Liguori de A.M., *Praxis confessarii*, w: *Opere morali di S. Alfonso Maria de Liguori*, t. 3, Torino 1848.
- Majorano S., *Essere Chiesa con gli abbandonati. Prospettive alfonsiane di vita christiana*, Materdomini 1997.
- Majorano S., *La teologia morale e il ministero sacerdotale nella visione alfonsiana*, „Studia Moralia” 1996, t. 1, s. 433–459.
- Marx R., *Das Kapital. Ein Plädoyer für den Menschen*, München 2008.
- Montague G.T., *Understanding the Bible. A Basic Introduction to Biblical Interpretation*, New York 1997.
- Müller W., *Henri Nouwen. Springen. Das Wagnis von Nähe*, Münsterschwarzach 2002.
- Nouwen H.J.M., D.P. McNeill, D.A. Morrison, *Compassion. A Reflection on the Christian Life*, London 1997.
- Nouwen H.J.M., *Feuer, das von innen brennt. Stille und Gebet*, Freiburg i. B. 1987.
- Nouwen H.J.M., *In the Name of Jesus. Reflections on Christian Leadership*, London 1998.
- Nouwen H.J.M., *Suche nach Einklang. Von der geistlichen Kraft der Erinnerung*, Freiburg i. B. 1993.
- Oliynyk A., *Συγκατάβασις τὸ φαινόμενον. Interpretacja reguł kaznodziejskich św. Jana Chryzostoma w pismach Anthony’ego Coniarisa jako przykład współczesnej homiletyki prawosławnej*, Kraków 2013.

- Ratzinger J., *Comunicazione e cultura: nuovi percorsi per l'evangelizzazione nel Terzo Millennio*, „Nuova Umanità” 2003, n. 1, s. 45–53.
- Rey-Mermet Th., *La morale selon Saint Alphonse de Liguori*, Paris 1987.
- Rylaarsdam D., *John Chrysostom on Divine Pedagogy. The Coherence of his Theology and Preaching*, Oxford 2014.
- Scheuer M., *Barmherzigkeit will ich... Zum Jahr der Barmherzigkeit*, „Klerusblatt” 2016, n. 1, s. 2–9.
- Schmidt S., *Die Begriffe Caritas – Barmherzigkeit – Diakonie in der Frühen Neuzeit*, w: *Caritas – Barmherzigkeit – Diakonie. Studien zu Begriffen und Konzepten des Helfens in der Geschichte des Christentums vom Neuen Testament bis ins späte 20. Jahrhundert*, red. M. Collinet, Berlin 2014, s. 79–114.
- Söding T., *Barmherzigkeit – Gottes Gabe und Aufgabe. Neutestamentliche Orientierungen in einem zentralen Begriffsfeld*, w: *Barmherzigkeit leben. Eine Neuentdeckung der christlichen Berufung*, red. G. Augustin, Freiburg i. B. 2016, s. 19–34.
- Spiegel P., *Die Kraft der Peripherie – Wege der Barmherzigkeit und Gerechtigkeit*, „Klerusblatt” 2016, n. 3, s. 50–55.
- Velocci G., *Cristo: centro della spiritualità alfonsiana*, „Spicilegium Historicum” 1997, t. 45, s. 41–69.
- Vidal M., *Carisma redentorista y propuesta moral*, w: *Ser redentorista hoy. Testimonios sobre el carisma*, red. N. Londoño, Roma 1996, s. 409–420.
- Walters K., *Merciful Meekness. Becoming a Spiritually Integrated Person*, Mahwah 2004.
- Weigel G., *Katedra i sześcian. Europa, Stany Zjednoczone i polityka bez Boga*, Warszawa 2005.
- Wiesemann K.-H., *Die Herausforderung der Barmherzigkeit für die Kirche – heute*, „Diakonia” 2016, n. 1, s. 2–8.
- Wollbold A., *Ermütigung zur Seelsorge*, „Herder Korrespondenz” 2016, n. 6, s. 13–14.

The Pastoral Mercy in the Tradition of the Church and in *Amoris laetitia* of Pope Francis

Summary: Pope Francis urges priests to renew the activity of the Church in the spirit of mercy. Thus, he is continuer of the tradition of *benignitas pastoralis*, whose representatives are St. John Chrysostom (349–407), St. Alfons Maria de Liguori (1696–1787) and Henri J.M. Nouwen (1932–1996). The pastoral mercy lies in the imitation of God, who descends in Jesus Christ to the people to let them know himself in a way adapted to their perceptive abilities and he shows understanding for their weaknesses in order to support them in achieving personal perfection. For Pope Francis, the Gospel is not a set of moral standards, but the good news of the mercy of God who is full of tenderness, patience and kindness for people. In Jesus Christ, the Son of God, everything speaks of mercy. The task of pastors, who are following him, is to approach weak and confused people with meekness, not to condemn, but to call them to conversion. The pastoral mercy is important because of its biblical and theological foundation, its personalist character, pedagogical value, therapeutic effects and power of evangelization. Pope Francis recognizes in the pastoral mercy the right answer of the Church to the spiritual needs of people who find themselves in so-called irregular situations, living together without the sacrament of marriage.

Key words: *Amoris laetitia*, Pope Francis, Church, pastoral care, mercy, συγκατάβασις.

